

ИВА КЮРКЧИЕВА. ЕТНОЛОГИЯ И ФУТБОЛ.

СОФИЯ, ИЗДАТЕЛСТВО НА БАН „ПРОФ. М. ДРИНОВ“,
2021, 252 С., 35 ИЛЮСТРАЦИИ, ISBN 978-619-176-190-6

За етнологията/антропологията футболът е актуално изследователско поле, в което през последните години успешно се включват с публикации и редица български представители на социалните науки. За Ива Кюркчиева може да се твърди, че работата ѝ в областта на футбола и съпътстващите го явления е научно целенасочена и продуктивна. Трайният ѝ изследователски интерес към футбола, представен от множество нейни публикации, има своята завършена реализация в книгата ѝ „Етнология и футбол“ – по същество първото публикувано монографично изследване в България, чийто основен изследователски обект е футболът.

В своята книга Ива Кюркчиева обобщава изследователските си търсения в полето на футбола в няколко тематични кръга, обособени в отделните глави на книгата. По този начин в структурата на книгата е очертана авторовата изследователска концепция за изследването на футбола и като световен социален феномен, но и като явление, което има своите специфични особености в българския социокултурен контекст.

Във въведението на книгата футболът е представен като социално явление, което провокира разнородни реакции в обществото – от публична проява на крайни страсти, до трайно и сигурно генериране на общностни идентичности (включително и национални). Авторката дава методологична обосновка на концепцията си да представи в „хронологични рамки“ (с. 9) изследването си върху футбола в България, наблюдавайки взаимовръзката му с политическите процеси през „90-те години на ХХ в. и първото десетилетие на новото столетие“ (с. 9). Уточнена е и методологията на изследването с оглед на емпиричния материал, върху който то е изградено, като са извършени наблюдения и са направени изводи и обобщения.

Първа глава на книгата „Футболът като предмет на етнологията“ изпълнява две особено важни задачи, които са в своеобразна аналитична симбиоза. Първата задача на тази част от книгата е да осигури стабилна теоретична основа на изследването, която да гарантира сигурен научен подход при наблюденията

върху футбола в следващите глави на книгата, съсредоточени върху българската социокултурна среда. Втората задача е да предложи широк библиографски преглед, организиран в няколко тематични ядра, които по същество са и основните изследователски полета на антропологията на футбола. По този начин е очертана връзката между футбол и политика, като е акцентирано, че тази свързаност е „една от основните теми, които вълнуват учените от социалните науки“ (с. 17). Проблемът е разгледан както в хронологичен ред съобразно публикуването на различни изследвания във времето, така и контекстово – от гледна точка на обвързаността на тези публикации с конкретни проявления в отделни държави и региони, като са посочени и български изследвания по темата.

Следващото тематично ядро на първа глава е отношението „Футбол и футболни фенове“ (с. 34). Така Ива Кюркчиева засяга друга голяма тема в антропологията на футбола, доколкото футболният запаянко също е своеобразен участник във футболната игра, която не се свежда единствено до случващото се на игралното поле. И в тази част на книгата авторката най-напред отваря широка изследователска рамка, проследявайки мястото на футболния привърженик в антропологичните изследванията на спорта в европейски контекст, на следващ етап е разгледана балканската специфика на въпроса, като това от своя страна се явява своеобразна изходна точка за анализ на проблема в българската социокултурна среда. Основно акцентите са поставени върху връзката между футболния клуб и неговите привърженици; изграждането на групова идентичност и междугруповите взаимоотношения; отношението между клубната принадлежност и етническата, религиозната и националната идентичност; специфичните проявления на общностите на футболните запаянковци, изкристализирането на явлението „ултрас“ и проявите на този тип крайни футболни привърженици. Изследователското внимание на Ива Кюркчиева се спира на изследвания върху зараждането, развитието и външното повлияване на субкултурни процеси след демократичните промени в България, свързани с футбола.

Като важен аналитичен ракурс в първа глава е изведена частта „Футбол и идентичност в Европа“ (с. 46). Тук са проследени изследвания, които представят връзката между модерността, развитието на футбола и съпътстващите го явления, анализират интеграционните процеси, протичащи в съвременните градски общества, на основата на развитието на футболните клубове и клубната култура, проследяват влиянието на „традицията и модерността в развитието на футбола“ (с.47). Авторката се спира и на изследвания, представящи ролята на медиите за разбиране на отношението между футбола и европейските идентичности, анализирана е ролята на най-популярната игра върху консолидацията на национални или регионални общности.

Както посочените дотук акценти в първа глава, имащи за задача да подготвят теоретично конкретните изследователски наблюдения на Ива Кюркчиева в български контекст, така и следващите две ядра „Непрофесионалният футбол“ и „Футбол и образи на футболиста и жената до него“ изпълняват аналогична

роля на теоретично въвеждане в проблемите, реализирано в отделни глави на книгата.

Втора глава на книгата „Футбол и политика – символи и употреба“ е построена върху основната теза на авторката, че „Футболът не просто рефлектира върху обществото и културата, не е само социална практика, той е част от почти генералния процес в пътя на обществото и неговото политическо развитие“ (с. 64). Тази авторова концепция се реализира в книгата в два различни изследователски фокуса, което позволява наблюдение веднъж в макрорамката „Футбол и политическа символика през 80-те и 90-те години на ХХ в. в България“ и втори път в микрорамката на локалната общност – „Футболът на село – локална политика, икономическо развитие и етнорелигиозни взаимоотношения“ (с. 90). Съвместяването и пресичането на тези две гледни точки позволява на авторката да направи задълбочени диахронни наблюдения, протичащи както на нивото на макрообществото, така в контекста на локалната общност, като вторият план е допълнително научно усложнен от факта, че в представените примери съпътстващ маркер е и религиозна идентичност на българите мюсюлмани.

От гледна точка на методологията първият аналитичен модул на втора глава се основава на проследяване на процеса на взаимодействието между футбола и политиката през публикациите в периодичния печат – и в политически, и в спортни издания, – както и на публикации, посветени на обществено-политическите и икономическите промени през разглеждания период. Отношението *футбол – политика* е видяно през възможно най-отчетливите футболни и политически сблъсъци: в полето на футбола – между отборите на ФК „Левски“ и ФК „ЦСКА“ и в полето на политиката – между политическата формация СДС и политическата партия БСП. В тази част на главата се откроява допълнителен изследователски ракурс: наблюдение на отношението *футбол – национализъм*, отново базирано на конкретното проучване на общностите от привърженици на двата основни съперника – футболните клубове „Левски“ и „ЦСКА“.

Методологичният подход във вторият аналитичен модул на втора глава се основава на проведени преки теренни изследвания от Ива Кюркчиева в региони и села, чиито жители са българи мюсюлмани. Тази част на изследването аргументирано доказва тезата на авторката: „Футболът е важен за запазване и изява на идентичността сред различни групи от хора. В тази връзка той е изключително съществен за съхранение и демонстрация на културна идентичност на общности, които се самовъзприемат за различни по отношение на мнозинството в държавата“ (с. 91).

Трета глава на книга „Непрофесионалният футбол – идентичност и памет“ се основава на авторовата теза, че „идентичността и паметта са политически и социални конструкти“, а участието във футболните клубове е начин на превъзможването на процеса на „атомизирането на индивидите в модерните общества“. В тази глава, както в предходната, а и в следващата четвърта глава началната теоретична основа на книгата, отнасяща се до връзката *футбол –*

етнология, се превръща в сигурен механизъм за постигане на дълбоки аналитични наблюдения.

Изследването в трета глава представя два примера на футболен живот в по-малки населени места – с. Войнеговци, Софийско и гр. Павликени. И двете части на трета глава разглеждат отношението *футбол – памет* през историята на отборите и местата на памет (музея), през механизмите за поддържане на памет (турнирите, изложбите, честванията), като изследователските подходи са съобразени със спецификата на двата примера. С оглед на факта, че основен обект на изследването е паметта, тази глава е особено богата с визуален материал, които функционално допълва и доизгражда авторския анализ.

В четвърта глава „Футболистът и жената до него – образи и представи“ книгата навлиза в една особено представителна за съвременните социални науки проблематика за символния капитал. Така е поставен въпросът за изграждането на образа на футболиста, отнесен до неговата визия и до визията на жената до него, като Ива Кюркчиева отчита, че „...образът на футболиста притежава определена социална значимост и символика в съвременността, а чрез изградената представа за жената до него и взаимоотношенията си с нея той набавя елементи за своята идентичност“ (с. 167). Тази глава основният акцент е поставен върху начина, по който бива изграждан публичният образ на футболиста, както и на образа на жената до него през периода на 90-те години на XX в. и първото десетилетие на настоящия. В тази си част изследването се основава на анализ на периодичните спортни издания през посочения период, както и на наблюдения в електронните медии. Подчертана е двойката зависимост между конструирането на образа на футболиста и на жената до него посредством медиите, както и е отчетено обратното въздействие на вече изградените техни символни образи върху обществото и формирането на колективни стереотипи.

Темата за футболистът и жената до него, за техните образи и свързаните с тях представи е разработена посредством няколко изследователски ракурса. Първият, отнасящ се до изгражданият образ на футболиста и неговата жена, залага на паралелната интерпретация на техните образи – визията на футболиста и визията на жената до футболиста. Развитието на образа на футболиста е проследено през отделните етапи на промяна на неговата визия, която постепенно се европеизира, както и през промяната на социалния му статус, чието рязко повишаване е свързано с новите икономически условия, в които се развива футболната игра. Развитието на образа на жената до футболиста преминава от липсата на неин ясно очертан образ в началото на 90-те години на XX в. до изграждането на публичния ѝ образ, който по сполучливото определение на авторката „придобива плътност“.

Следващите изследователски ракурси, през които е разгледана темата за футболистът и жената до него, се отнасят до техните взаимоотношения и участието им в бизнеса, политиката и обществото. И тук авторката отчита разликите между 90-те години на XX в. и първото десетилетие на XXI в. както по от-

ношение на взаимоотношенията между разглежданите социални актьори, така и от гледна точка на социалния им статус, на икономическите им възможности и на тяхната бизнес-реализация, като е подчертана паралелната съотносимост между промяната в икономическия и символния капитал при двойката образи.

Заключителните думи в книгата не само обобщават наблюденията и изводите, направени в отделните глави, но и подсказват, че кризисната ситуация от последните две години променя обичайния ход на реализирането на футболните събития и процеси, което от своя страна отключва нови изследователски ниши.

Монографията на Ива Кюркчиева е един навременен труд, който допълва етноложките изследвания в България в частта на анализа на съвременните социални форми и процеси. Книгата има широко читателско поле – от специалистите в областта на етнологията и другите социални науки, през непрофесионално изкушените от етнологията, до подвластните на футболната игра.

Гл. ас. д-р Венцислав Божинов
ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград
ул. „Иван Михайлов“ № 66
E-mail: v_bozhinov@abv.bg